

CEM EMRENCE • Serbest Cumhuriyet Fırkası

CEM EMRENCE Kabataş Erkek Lisesi ve Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. Modern Türkiye tarihi alanındaki yüksek lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nden aldı. Doktorasını Binghamton Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yaptı. Amerika Birleşik Devletleri'nde pek çok üniversitede yarı-zamanlı öğretim üyeliği yaptı. Geç Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi üzerine *Tarih ve Toplum*, *Toplumsal Tarih*, *Toplum ve Bilim*, *New Perspectives on Turkey*, *Turkish Studies* ve *Middle Eastern Studies* dergilerinde makaleleri yayımlandı.

İletişim Yayınları 1143 • Araştırma-İnceleme Dizisi 198

ISBN-13: 978-975-05-0395-5

© 2006 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-2. BASKI 2006-2014, İstanbul

3. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Batı Anadolu turunda halkın SCF'ye gösterdiği
yoğun ilgi, Okyar & Seyitdanlıoğlu, 1999, s. 212-213.

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Mehmet Tirgil

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CEM EMRENCE

99 Günlük Muhalefet

Serbest
Cumhuriyet
Fırkası

*İlkokula gittiğim yılları görmeyi hayal eden
ve bu kitabın çıktığını gören anneanneme...*

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Giriş	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
SÖYLEM	23
Türkiye Tarihçiliği ve Serbest Cumhuriyet Fırkası	25
İKİNCİ BÖLÜM	
KURULUŞ	47
Ekonomik Kriz İçinde Türkiye	49
Kuruluş, Parti Programı, Tüzük	77
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MOBİLİZASYON	91
Batı Anadolu Turu	93
SCF Yerel Teşkilatları	123

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAPANIŞ 161

**1930 Belediye Seçimlerinde
Baskı ve Propaganda** 163

SONUÇ 191

KAYNAKÇA 201

Önsöz

Bu çalışma, tek-parti döneminde kurulmuş ikinci ve son muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın 1930 yılındaki 99 günlük serüvenini konu alıyor. Dönemin yerel gazeteleri ve modern Türkiye tarihi yazınına dayanarak yaptığım analizde partinin kuruluşu ve bulunduğu kitlesel desteğin 1920'lerin sonunda derinleşen ekonomik krize, kapanışının ise merkezi kontrol eden Kemalistlerin sınıf projesine bağlı olduğunu vurgulayacağım. Ayrıca, SCF yerel teşkilatlarında ekonomik ve profesyonel grupların rolüne dikkati çekerek, parti hakkında genel kabul gören 'gerici halk yığınları tarafından ele geçirilen güdümlü bir demokrasi deneyi' çerçevesini sorgulamak istiyorum.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'na ait fikirlerimin şekillenmesinde üç farklı entelektüel gelenek rol oynadı. Bunlardan ilki küresel süreçleri ve sınıf analizini öne çıkaran dünya-sistemi okumaları ve Marksist yaklaşımlar oldu. Bu çalışmanın ilk halini 2000 yılında yüksek lisans tezi olarak teslim ettiğim Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Enstitüsü ise modern Türkiye tarihinin zengin dünyasına adım atmamı sağ-

ladı. Son olarak, 2005 sonbaharında Ithaca College'da verdiğim siyaset sosyolojisi dersi, tüm projeye farklı bir gözle bakarak, konuyu yeniden düşünmemi sağladı.

Bu çalışma aynı zamanda Türkiye'de tek-parti dönemini alttan tarih perspektifleri ve sosyal bilimler temaları ışığında düşünmeye yönelik bir girişim olarak da değerlendirilebilir. Bu tercihle uyumlu olarak modernleşme okulunun elit vurgusu ile toplumsal değişimi özcü kategoriler üzerinden kuran yaklaşımların yerine, burada, yerel tarih ile iktisat tarihini buluşturan, mikro süreçler ile makro yapılar arasındaki bağları kuran ve huzursuzluk siyasetini öne çıkaran bir tarihsel sosyoloji okuması yapmaya çalıştım.

Bu proje kitap haline gelinceye kadar birçok kurum ve kişinin desteğini aldım. En sondan başlarsam, İletişim Yayınları'nda Asena Günel projeye güvendi, Kerem Ünüvar bu konuda görmediğim kaynaklardan beni haberdar etti ve projenin tesliminde oldukça anlayışlı davrandı. Keza, yayınevi adına çalışmamı değerlendiren jüriler, projenin basılabilmesi için gerekli olan yeşil ışığı yaktılar. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi ve Binghamton Üniversitesi kütüphaneler arası kitap ödünç alma bölümü çalışma için gerekli olan birçok yararlı kaynağa kolayca ulaşmamı sağladı.

Çağlar Keyder, ilk olarak tez komitesinde üye ve daha sonraki yıllarda danışmanım olarak hem bu projede hem de entelektüel gelişimimde önemli rol oynadı. Reşat Kasaba, 1999 yılında bu çalışmanın ilk sonuçlarının Amerikan Ortadoğu Çalışmaları Cemiyeti yıllık toplantısında sunulmasını ve daha sonra yayınlanmasını teşvik ederek projenin önemli bir ivme kazanmasını sağladı. Atatürk Enstitüsü'nde tez hocam olan Şevket Pamuk, bu projede ve dışında beni sürekli destekledi. Kendisine gösterdiği yakın ilgi, profesyonel tutumu ve bilimsel üretim yapmanın verdiği heyecanı öğrencilerine aşıladığı için ayrıca teşekkür borçluyum.

Son olarak ailem ve Ayşegül kitabın hazırlanışı sırasında beni sürekli anlayışla karşıladılar. Umarım ortak zamanlarımızı bu proje uğruna çalmış olmamı bu kitabın çıkışı bir nebze de olsa affettirebilir!

Ithaca, NY
Sonbahar 2005

Giriş

Modern Türkiye üzerine yapılan sosyal bilimler ve tarih çalışmalarının en gözde alanlarından biri hiç şüphe yok ki tek-parti dönemi oldu. Cumhuriyet tecrübesinin ana mecralarının belirlendiği Kemalist dönem, ülkenin siyasi kültüründen ideoloji kalıplarına, Batılılaşma ajandasının kapsamından devlet-toplum ilişkilerine, ekonomide devletçilik tartışmasından Türkiye'nin toplumsal yapısına kadar bir dizi sürecin şekillenmesinde tarihsel ve politik zemini oluşturmuştu. Bu duruma paralel olarak, modern Türkiye yazını iki dünya savaşı arası Türkiye tecrübesine iki önemli soru etrafında yaklaştı: (1) Milliyetçi seçkinler nasıl bir ulus-devlet inşa modeli takip etti? (2) Bu siyasi proje Türkiye Cumhuriyeti'nin 20. yüzyıl boyunca sahip olduğu yapısal özellikleri ne kadar açıklayabilir?

Söz konusu iki soruyu birarada anlamlı kılan önkabul ise siyasal elit ve devletin modern Türkiye tarihinde toplumsal değişimin öncüsü ve tek ajansı olduğu varsayımıydı.¹ Bu

---

1 Metin Heper, *The State Tradition in Turkey* (Beverly: Eothen Press, 1985).

perspektifi paradigmatik bir modele oturtan modernleşme okuluna göre, Osmanlı-Türk tecrübesini karakterize eden Batılılaşma hareketleri, devletle toplum arasında kaçınılmaz bir kırılma yaratmıştı. Türk devleti ne kadar modernleşmeye çalışırsa, toplumsal tepki o kadar büyüyordu. Söz konusu modele hayat veren ise, “devleti kurtarmak” ekseninde siyasi gücü ele geçiren yeni entelektüel sınıf ile askeri bürokrasinin, Batılılaşmanın öncü kuvvetleri olarak tarih sahnesine çıkmaları oldu.²

Eğitilmiş seçkinlerin modern Türkiye'nin kuruluşunda merkezi konuma oturtulması bu grubun fikir dünyası üzerine yapılan çalışmalarla yeni bir boyut kazandı. Bu konuda Şerif Mardin, Genç Osmanlılar ve Jön Türkler üzerine yaptığı değerli katkılarla, Türk siyasi elitinin tarihsel gelişimini geç Osmanlı'nın düşünsel arkaplanına yerleştirmeyi başarmıştı.³ Siyasal düşünceler tarihi hattında ilerleyen sonraki çalışmalar, bir yandan Jön Türkler, İttihat ve Terakki ve Kemalist kadroların içindeki devamlılık ve bölünmelere ışık tutarken,⁴ aynı zamanda bu grubun ideolojik konumlanışlarındaki geçişkenliğin altını çizdiler.⁵

Modern Türk devletinin ideolojik formasyonu ve kurucu siyasi kadrolarının toplumsal bileşenlerini bir tarihi süreklilik

- 2 Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, üçüncü baskı (New York: Oxford University Press, 2002); Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey* (New York: Routledge, 1998).
- 3 Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought: a Study in the Modernization of Turkish Political Ideas* (Princeton: Princeton University Press, 1962); Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1895-1908* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1964). [*Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Yay. Haz. Ö. Laçiner, İletişim Yay., 2002.]
- 4 M. Şükrü Hanioglu, *Preparation for a Revolution- The Young Turks, 1902-1908* (Oxford: Oxford University Press, 2001); Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet - İkinci Grup* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994).
- 5 A. Holly Shissler, *Between Two Empires - Ahmet Ağaoğlu and the New Turkey* (London & New York: I.B. Tauris, 2003). [*İki İmparatorluk Arasında: Ahmed Ağaoğlu ve Yeni Türkiye*, çev. Taciser Ulaş Belge, Bilgi Üniversitesi Yay., 2005.]

tezi etrafında inşa eden siyasal tarih ve siyasal düşünce perspektifleri, Türkiye'nin toplum, kültür ve siyaset hayatında varolan süreklilikleri başarıyla gözler önüne serdiler.⁶ Fakat bu analiz biçimi özellikle tek-parti dönemine ait çalışmalarda toplum-merkezli perspektiflerin sınırlı kalmasına yol açtı. Bu konuda etnik ve dinsel kimlikler üzerine yapılan yeni açılımlar meseleyi devlet-toplum ikilemine indirgeme riski taşıyarak,⁷ bu çerçeveye uymayan ekonomik gruplar, göçmenler, köylüler ve heterojen modernleşme projeleri tek-parti dönemi anlatılarında yeteri kadar temsil olanağı bulamadılar.

Siyasal seçkinlere olağanüstü önem atfeden yaklaşımın yarattığı diğer bir tehlike analizlerin ulus-devlet ve onun ajanlarıyla sınırlı kalmasıydı. Zira, eğer Türk milliyetçileri, sosyal değişimin yegâne ajanlarıysa, o zaman devletin ideolojik aygıtlarının faaliyetlerine, siyasi elitin söylemine ve ekonomik hayattaki varlığına bakmak yeterli olabilirdi.⁸ Bu çerçevede, bir adım daha ileri gitmek isteyenler devlet tarafından hayata geçirilen tepedenci politikaların toplumdaki izdüşüm, reaksiyon ve kabullenmelerini inceleyebilirlerdi. Türkiye'de Batılılaşma ve ekonomik devletçilik üzerine yapılan çalışmalar genelde bu hattı takip etti.

Bu analiz biçiminin yeteri kadar vurgu yapmadığı diğer bir nokta ise küresel süreçlerin ve ulus-altı (sub-national) kategorilerin çoğu zaman toplumsal dönüşümün yönünü belirliyor olmasıydı. Dünya sistemci analizlerin vurguladığı gibi içe kapanma, Soğuk Savaş ve küresel entegrasyon, "dış faktörler" olmaktan çok Türk devletinin niteliği ve Türk

---

6 Taha Parla & Andrew Davison, *Corporatist Ideology in Kemalist Turkey: Progress or Order* (Syracuse: Syracuse University Press, 2004).

7 M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey* (Oxford & New York: Oxford University Press, 2003), 37-58.

8 John M. VanderLippe, *The Politics of Turkish Democracy - Ismet İnönü and the Formation of the Multi-Party System, 1938-1950* (Albany: SUNY Press, 2005).

toplumunun yapısında kalıcı değişimler yaratan makro süreçler olurken,⁹ coğrafya, kır sosyolojisi ve antropolojik çalışmaların gösterdiği üzere geleneksel bağlar, etnik ve dinsel ağlar, köyün ekonomik yapısı, kasabanın sosyal kimliği ve bölgesel farklar cumhuriyet tecrübesinin çeşitli ve değişen yüzlerini işaret ediyordu.¹⁰

Benzer şekilde, ulus-devlet merkezli yaklaşım, tek-parti tecrübesini daha geniş bir çerçeveye oturtmaya yardım edecek karşılaştırmalı perspektiflerin önüne set çekti. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile Ortadoğu ve Balkanlar'dan kopan, sömürge geçmişi olmadığı için Üçüncü Dünya'dan büyük ölçüde ayrılan ve Batılılaşma ajandası dolayımı ile İslam dünyasında kendisini farklı bir yere koyan modern Türkiye, kendi tecrübesini anlamak için Avrupa-merkezci yaklaşımlar bir kenara bırakılırsa yalnız kalmıştı. Son dönemde hız kazanan, karşılaştırmalı imparatorluklar tarihi çalışmaları¹¹ ve Kemalist modernleşmeyi sınır komşularında gerçekleşen değişimle aynı düzlemde düşünme çabası, Osmanlı-Türkiye çalışmalarında yeni bir yöne gidişin habercileri olabilir.¹²

---

9 Geç Osmanlı örneği için bkz. Reşat Kasaba, *The Ottoman Empire and the World Economy - The Nineteenth Century* (Albany: SUNY Press, 1988).

10 Peter Benedict, Erol Tümertekin & Fatma Mansur (der.), *Turkey: Geographic and Social Perspectives* (Leiden: Brill, 1974); Michael E. Meeker, *A Nation of Empire: the Ottoman Legacy of Turkish Modernity* (Berkeley: University of California Press, 2002). [*İmparatorluktan Gelen Bir Ulus*, çev. Tutku Vardağlı, Bilgi Üniversitesi Yay., 2005].

11 Karen Barkey & Mark von Hagen (der.), *After Empire: Multiethnic Societies and Nation-Building: the Soviet Union, and Russian, Ottoman and Habsburg Empires* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1997).

12 Faruk Birtok & Thalia Dragonas (der.), *Citizenship and the Nation-State in Greece and Turkey* (London and New York: Routledge, 2005); Touraj Atabaki & Erik J. Zürcher (der.), *Men of Order- Authoritarian Modernization under Atatürk and Reza Shah* (London & New York: I.B. Tauris, 2004); Ayşe Öncü, Çağlar Keyder & Saad Eddin Ibrahim (der.), *Developmentalism and Beyond* (Cairo: The American University in Cairo Press, 1994).

Tek-parti dönemini küresel bir çerçeve içinde düşünmek ve toplum-merkezli bir analiz ışığında açıklamak isteyen bu çalışmada, Türkiye’de Kemalist iktidar döneminde kurulan ikinci ve son muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın (SCF) serüvenini inceleyeceğim. Mustafa Kemal’in yakın dostu ve eski bir başbakan olan Fethi Okyar tarafından kurulan Serbest Fırka, 99 gün yaşamış ve daha sonra cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Fırkası ile arasında çıkan sürtüşmeler sonucu partinin meclis kadrosu tarafından kapatılmıştı. Başka bir deyişle, SCF, siyasi elitin başarısız bir “demokrasi deneyi” olarak Türkiye tarihi kayıtlarına geçti.¹³

Oysa, SCF tecrübesini toplumsal kökenli siyasi bir proje olarak anlamak da mümkündü. Partinin kuruluşu, bulunduğu kitlesel taban ve kapanışı, Büyük Buhran’ın yarattığı toplumsal huzursuzluk ile “çevredeki” okumuş sınıfların siyasi tatminsizliğine sıkı sıkıya bağlıydı. Dolayısıyla, 1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nde ortaya çıkan siyasal değişim, devlet-merkezli bir sosyal deney olmaktan çok ekonomik sınıflarla toplumsal statü sahibi profesyonel grupların yarattığı bir toplumsal hareket olarak da okunabilirdi. Bu anlamda, SCF hareketi devletçi olmaktan çok toplumsalcı, merkezci olmaktan çok “çevresel” (peripheral), seçkinci olmaktan çok kitleseldi.

Sahip olduğu tarihsel öneme rağmen, Serbest Cumhuriyet Fırkası modern Türkiye yazınında kısıtlı bir yer işgal etti. SCF deneyimi modern Türkiye için 19. yüzyıl liberal dünyasından otoriter, merkezci ve hiper-modernist 1930’la-

---

13 Dankart A. Rustow, “Turkish Democracy in Historical and Comparative Perspective”, (der.) Metin Heper & Ahmet Evin *Politics in the Third Turkish Republic* (Boulder: Westview Press, 1994), 3-12.

ra geçişte son kırılma noktasıydı. Dönüşüm teleolojik olmaktan çok siyasi mücadeleyle gerçekleşti. Bu noktada, SCF tecrübesi, siyasi elit içinde İslamcı, eski İttihatçı ve ılımlı modernist unsurların tasfiyesinden¹⁴ sonra geride kalan iki alternatif toplumsal modernleşme projesini su yüzüne çıkardı. Bir tarafta, İttihat ve Terakki çizgisini daha da radikalleştirerek sürdüren jakoben *korporatist aydınlanmacı* gelenek yer alırken denklemin öbür ucunda ekonomik anlamda liberal, çevrenin siyasi temsiline daha açık ve devletin tüm alanlara müdahalesine şüpheyile bakan çok parçalı bir *toplumsal değişim* projesi vardı.

İkinci heterojen grubun 1930'lara kadar gerçekleşen tüm siyasi tasfiye ve merkezileşme politikalarına rağmen ayakta kalmasını sağlayan toplumsal katmanlar profesyonel gruplar ve taşra burjuvazisi oldu. Bunlardan ilki olan eğitilmiş sınıflar siyasal vatandaşlık haklarının bayraktarlığını yapmaktaydılar. Liberallerin diğer bir avantajı ise özellikle Batı Anadolu'da dünya ekonomisi ve iç pazara entegre olmuş tüccarları yanlarına almış olmalarıydı. Zira, Türk-Yunan Savaşında mobilize olmuş bu grup,¹⁵ daha sonra hem siyasi olarak güç kaybetmiş hem de elde ettikleri ekonomik servet Büyük Buhran'la ve ticari tekellerden ötürü erimeye başlamıştı.

Elitler-arası çatışma dışında, SCF tecrübesinin gösterdiği diğer bir gerçek Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1930 yılı itibarıyla kamusal alanda mutlak bir iktidar kuramadığını örneklerle ortaya koymasıydı. Türk Ocakları, esnaf cemiyetleri, göçmenler, "çevredeki aydınlar" ve tüccarlar, hükümetin

---

14 Erik J. Zürcher, *The Unionist Factor: the Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish Nationalist Movement, 1905-1926* (Leiden: E.J. Brill, 1984).

15 Faruk Birtek, "Greek Bull in the China Shop of Ottoman 'Grand Illusion': Greece in the Making of Modern Turkey", (der.) Faruk Birtek ve Thalia Dragonas *Citizenship and the Nation-State in Greece and Turkey* (London and New York: Routledge, 2005), 37-48.

ideolojik aygıtlarına teslim olmuş aktörlerden çok kendi ajandalarını uygulamaya çalışan çıkar gruplarına benziyordu. Türk milliyetçilerinin “sivil toplum” üzerinde mutlak hakimiyetinden söz etmek için devlet-parti-sivil toplum “birlikteliğinin” sağlandığı küresel faşizm çağını beklemek gerekecekti.

SCF deneyiminin gözler önüne serdiği diğer bir nokta tek parti dönemini sadece “kimlik siyaseti” üzerinden kuran açıklamaların yetersizliğini göstermesi oldu. Vatandaşları etnik veya dinsel kategoriler üzerinden tanımlayan ve Kemalist elit ile halk arasında varolan yabancılaşmayı bu eksen üzerine oturtan modernleşme okulu ve kritiklerinin iddialarının aksine; SCF’nin Batı Anadolu turu, 1930 Belediye Seçimleri ve partinin yerel teşkilatlarının gelişimi, 1920’lerin sonunda ülkede ortaya çıkan toplumsal muhalefet ve kitle mobilizasyonunun aynı zamanda ekonomik-merkezli olduğunu ortaya koyuyordu. Daha uzun soluklu bir okumada ise, SCF’nin toplumsal tabanını oluşturan ticari köylülerin ve dünya ekonomisine entegrasyon dönemlerinde önem kazanan taşra burjuvazisinin aynı geleneği Demokrat Parti (DP), Adalet Partisi (AP) ve yakın zamanda Adalet ve Kalkınma Partisi’yle (AKP) sürdürdüklerini gözlemliyoruz.¹⁶

Tüm varlığı 1930 yılının ikinci yarısına sığan Serbest Cumhuriyet Fırkası, bir siyasi parti olmanın ötesinde Türkiye’nin cumhuriyet tarihi boyunca izleyeceği makro iktisa-

---

16 Kemal H. Karpat, *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith and Community in the Late Ottoman State*, Studies in Middle Eastern History (New York: Oxford University Press, 2001), 89-116; Haldun Gülalp, “Globalization and Political Islam: the Social Bases of Turkey’s Welfare Party”, *International Journal of Middle East Studies* 33(3) (2001), 433-448; Ayşe Buğra, “Class, Culture and State: an Analysis of Interest Representation by Two Turkish Business Associations”, *International Journal of Middle East Studies* 30(4) (1998), 521-539.

di dönüşümler ile siyaset arasındaki yakın birlikteliği gösteren ilk örnekti. Daha açık bir ifadeyle, Türkiye’de siyasetin ajanları ve sahip oldukları toplumsal taban, büyük oranda dünya sisteminde ortaya çıkan kırılmalar tarafından şekillenmişti. Bu duruma uygun bir şekilde, ülkenin dünya ekonomisine entegrasyon ya da içe kapanma dönemlerinde ilk olarak yerel ve küresel güçler arasında bir çatışma oluyor, bunu ekonomik ve siyasi temelli bir kriz anı izliyor ve son olarak da siyasette dünya sisteminin evrildiği yöne doğru bir değişim ortaya çıkıyordu. SCF, DP ve AKP bir kez daha aynı çizginin 20. yüzyıl boyunca korunduğunu ortaya koyuyor.

Son olarak, Serbest Cumhuriyet Fırkası, tek parti okumalarının kritik meta anlatısı olan devlet-toplum karşıtlığını yeniden düşünmek için önemli bir fırsat sunar. Meseleye bakan devlet-merkezli (state-centered) yaklaşımların vurguladığı gibi tek-parti döneminde Türk devleti despotik, patrimonial ve toplumsal çıkarlardan tamamen bağımsız bir ajan mıydı? Yoksa, siyasi mücadelelerden galip çıkmış milliyetçi elitin merkezci fraksiyonunun 1930’larda liberal dünya sisteminin çöküşü ile şekillendirme fırsatı bulduğu sınıfsal ve konjonktürel siyasi bir proje mi?¹⁷

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı yerellerden ve toplumsal aktörlerin gözünden kuracağım bu sosyal tarih çalışmasında, temel vurgum SCF tecrübesini 1920’lerin sonunda derinleşen ekonomik kriz ve bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal muhalefet teması etrafında anlamak olacaktır. Argümanlarımı ampirik bulgularla desteklemek için ise ayrıntılı bir yerel gazete arşivi taraması, SCF yazınının analizi ve modern Türkiye tarihi literatürlerinden yararlan-

---

17 İki perspektifi başarıyla bir araya getiren bir analiz için bkz. Çağlar Keyder, *State and Class in Turkey: a Study in Capitalist Development* (London: Verso, 1987). [*Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yay., 1993.]

dım. Başka bir deyişle, ilk bölümde ayrıntılı olarak tartışacağım üzere, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı Cumhuriyet Halk Fırkası içindeki tartışmalar ışığında gören ve partiyi anlamakta diğer toplumsal aktörlere sınırlı rol biçen yaklaşımları bu çalışmada takip etmeyeceğim.

Onun yerine ikinci bölümde, SCF'nin kuruluş dinamiklerini anlamak için 1920'lerin sonunda Türkiye'nin kent ve kırlarında varolan ekonomik krizin ayrıntılı bir tasvirini yapıp; SCF program ve tüzüğü'nün nasıl kitlelerin talep ve beklentilerini yansıttığının altını çizeceğim. Üçüncü bölümde, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ticari bölgelerde bulunduğu toplumsal desteği ve yarattığı kitlesel mobilizasyonu, partinin Batı Anadolu turu ve yerel teşkilatlarının gelişimi ekseninde göstereceğim. Son bölümde ise SCF'nin kapanışını, 1930 Belediye Seçimleri özelinde, partinin yarattığı kitlesel mobilizasyona karşı Kemalist milliyetçilerin verdiği siyasi bir yanıt olarak değerlendireceğim.¹⁸

---

18 Hiç şüphesiz Kemalist projenin kritik özelliklerinden biri totaliter rejimlerin aksine kuvvetli bir anti-mobilizasyon ideolojisine sahip olmasaydı. Touraj Atabaki ve Erik J. Zürcher, "Introduction", (der.) Touraj Atabaki and Erik J. Zürcher *Men of Order- Authoritarian Modernization under Atatürk and Reza Shah* (London & New York: I.B. Tauris, 2004), 1-12.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖYLEM

"Bütün bir milleti ayağa kaldıran, milyonlarca vatandaşın tutumlarını ve ilişkilerini allakbullak eden bir olay, yani Serbest Fırka olayı, bir sofrta tartışması ile bir tutulabilir mi?"

(Tarık Buğra, *Yağmur Beklerken*, s. 184)

Türkiye Tarihçiliği ve Serbest Cumhuriyet Fırkası

Serbest Cumhuriyet Fırkası, modern Türkiye tarihi çalışmalarında hakkettiği ilgiyi görmedi. Parti üzerine yapılan sınırlı sayıda monografik çalışmalar ve parti kurucularının yayınlanan anıları bir kenara bırakılırsa, SCF anlatıları Türkiye tarihi metinlerinde en çok iki sayfayla sınırlandırılmıştı.¹ Standart bir SCF tarihinin doğmasına zemin hazırlayan bu yaklaşıma göre, SCF, Mustafa Kemal'in emri ile kurulmuş ve kısa bir süre sonra cumhurbaşkanı ve iktidarı elinde tutan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ile arasında çıkan sürtüşmeler sonucu yine aynı kadrolar tarafından kapatılmıştı. Parti tarihini siyaset sınıfı içindeki ideolojik ve kişisel çekişmeler üzerine bina eden bu alışlageldik kurgu, B. Lewis'in deyişiyle, SCF'nin modern Türkiye tarihinde karanlık bir dönem olarak kalmasına yol açtı.²

1 Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, yeni baskı (London & New York: I.B. Tauris, 2004) [*Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yay., 2004.]; Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (London: Routledge, 1993). [*Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yay. 1999.]

2 Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, üçüncü baskı (New York & Oxford: Oxford University Press, 2002), 280.